

פרק תשיעי:

רשומון מן הסוג הספקולטיבי בסיפורת הישראלית "נפשו בכפו" לצבי לוז

הרשומון הספקולטיבי הוא רשומון של סברות. לעומת הרשומון העובדתי, שבו אנשים, שהיו מעורבים במאורע b (על ידי נוכחות או השתתפות), מוסרים בגירסותיהם עדויות על עובדות הקשורות במאורע זה, הרשומן הספקולטיבי מציג דוכרים המפתחים בגירסותיהם סברות על מאורע b, שבו לא היו מעורבים. סברות אלה מיוסדות בהשערות, המנומקות בדרך-כלל¹ באופן הגיוני, על האפשרויות של התרחשות המאורע ושל גורמיו, וכל דוכר טוען להסתברות, היינו לנכונות לפי ההיגיון, של ההשערה שלדעתו היא היחידה המתקבלת על הדעת.

רשומון עברי ראשון מן הסוג הספקולטיבי היא היצירה נפשו בכפו לצבי לוז.² והמודל שלו בספרות עולם הוא הרומן אבשלום, אבשלום! לויאלם פוקנר.³ זיקתו של לוז למודל זה ניכרת בגילום עקרון הרשומון הספקולטיבי בסיטואציה דיונית בין חברים המעלים אפשרויות שונות להסברת מאורע חידתי. נציג קודם-כל, בקיצור נמרץ, את העיקרים הרלוונטיים לענייננו שברומן אבשלום, אבשלום! לפוקנר.

הרומן אבשלום, אבשלום! משחזר מפייהם של דוכרים שונים את אגדת תומאס סתפן עז-הנפש, שיסד בראשית המאה שעברה אחוזת מטעים גדולה בדרום האמריקאי, שם הקים את משפחתו. דכקותו במטרה שהציב לעצמו ("התכנית", כפי שכונתה בפיו) ותנופת ביצועה הנחילו לו תוך דור אחד מעמד ועוצמה כלכלית, שמשפחות אחרות במקום הגיעו אליהם רק לאחר דורות אחדים. עם זאת לא זכו הישגיו של סתפן להיות כריי-קיימא, ועלייתו המטאורית נסתיימה כמפולת של כל תקוותיו, כהרס משפחתו ובחורבן אחוזתו. כמונחים היסטוריים תולה רומן זה את סיבות חורבן המשפחה והאחוזת במלחמת האזרחים האמריקאית בין הצפון והדרום (1861-1864), שנגמרה בתבוסת הדרום. ובמונחים ספרותיים מצטיירים גורמי ההרס והחורבן כפגמים באופי השאפתני של סתפן וכטעויות⁴ הרוח-גורל במעשיו נטולי-ההתחשבות בזולת. מעשים אלה הפכו לו ברבות הימים לרועץ, ובתנועה הבומרנגית של השתלשלותם הנחיתו עליו בתנועה חוזרת את המהלומה שהלם באחרים.

כך מתברר, שהבן, שארל בן, שקתפן זנח והתכחש לו מילדות (בשל טיפת-דם כושים שגילה באמו "האשה הכושית לשמינית", עמ' 90⁵), חוזר בכגרותו לכית אביו כדמות חבר

אהוב של הבן הנרי ומחזר שובה-לב המתכוון לשאת לאשה את האחות יהודית. הדגם הארדיפיאלי של הטרגדיה הקלאסית מושתת גם בוואריאציה הפוקנרית על מעשה רצח. הנרי יורה בשארל בן על סף שער האחוזת של בית אביו ואחותו והורגו במקום. הריגת הנרי את שארל בן היא המאורע b, שאליו מתייחסות הגירסאות השונות ביצירה אבשלום אבשלום. והשאלה, שעליה הן מנסות להשיב, היא — מה הם הגורמים או הנימוקים למעשה זה?

עם שאלה זו מתמודדים ארבעה דוברים⁶ שמציגים שלוש גירסאות שונות: רוזה קולדפילד, אחותה הצעירה של אלן, אשתו של סתפן; מר קומפסון, בנו של גנרל קומפסון, ידיד קרוב בזמנו לסתפן; קוונטין, בנו של מר קומפסון; ושריב (שרבלין מקנון) הקנדי, חברו של קוונטין באוניברסיטת הרווארד, הטוהו יחד אתו את רקמת גירסתם המשותפת. שלושת הדוברים האחרונים ידועים מן הקול והזעם, שחובר כשבע שנים לפני אבשלום, אבשלום!.

הדוברים הם אפוא בני דור שני ושלישי לייסוד האחוזת, והם מתייחסים למאורע שקרה כחמישים שנה קודם-לכן. מכיוון שהנוגעים ישירות למאורע כבר אינם בחיים, אין ביכולת הדוברים, שאיש מהם לא היה מעורב במאורע הנידון, למסור עליו עדויות, וכל אחד מהם מעלה השערות ומפתח סברות על סמך המידע שכרשותו. מידע זה אצור בזיכרון, בסיפוריהם של קרובים לאנשים שהיו קשורים למעשה (רוזה) או של קרובים-למקורבים, כאביו של קוונטין, ששמע את הסיפור מפי אביו, גנרל קומפסון, שהיה מקורב ברגשי ידידות לסתפן ושמע ישירות מפיו את וידויו. אביו של קוונטין מספר לקוונטין מה ששמע מפי אביו על הפרשה,⁷ וקוונטין מעביר את פרטי הסיפור לחברו שריב. סיפורים אלה, השאובים מכלי שני ואפילו שלישי, הם משוללי אותנטיות "אובייקטיבית" מיסודם. הם משקפים את אישיותם ובעיותיהם של הדוברים יותר מאשר את טיב המאורע b שמדובר בו, והינם כחינת סברות סובייקטיביות בלבד.

לדוגמה, רוזה מציגה גירסה סובייקטיבית עיוורת של רווקה מתוסכלת, שאינה מבינה את מה שהתרחש בכית אחותה וגיסה ומציירת באור ההלוציניציות של בדירותה את דמותם של מושאי גירסתה. כך היא רואה באור הרומנטיות הבלתי-מוגשמת של חלומותיה את דמותו של האהוב האיריאלי בחיזורו של בן יפה-התואר אחר אחייניתה יהודית. לעומת זאת מצטייר סתפן בשחור סיוטיה ועיקולי הזיותיה כסמל הרוע והשטניות. היא מתרכזת בתיאור יחסו של סתפן לנשים, משתוממת על התנגדותו לנישואיהם של שארל ויהודית ואינה מבינה את סיבת הריגת שארל על ידי הנרי חברו הטוב.

גירסתו של מר קומפסון נראית מהימנה יותר. בניגוד לרוזה, המונעת בגירסתה על ידי הדמיון והרגש, מציג מר קומפסון בגירסתו גישה רציונלית שפויה ומאוזנת יותר. אך דווקא בשל כך אינו יכול לתפוס את הכפייתיות שבשפתנותו של סתפן. הוא מתאר את סתפן מיום כואו לעיירה — צעיר עני "אכירי", הנראה מסוגף מתלאות, שהפך במשך השנים ל"בעל הקרקע ומטע הכותנה הגדול במחוז" (עמ' 68). כתחילה כזו לו הבריות ואף התנכלו לו, אך במשך הזמן נעשה מקובל עליהם: "רב היה עתה ממונו משאפשר יהיה לדחותו עוד או אף להרגיזו רוגז של ממש" (עמ' 69). מר קומפסון מספר בנימה אירונית את עיקרי

הקורות הדרמטיים-טראגיים בחיי המשפחה של סתפן, ונמשך אחרי חריפות הפרדוקסים שבחיים. גירסתו מתרכזת בתיאור פרשת היחסים של סתפן עם אנשי סביבתו (החברה), ואף בה אין הסבר למניעי הרצח המתמיה במשפחת סתפן.

בניגוד לשתי הגירסאות הקודמות גירסתו של קוונטין עוסקת ישירות ובהרחבה במניעים שהניעו את הנרי לרצוח את אחיו. קוונטין מתמקד בסכסוך הנפשי שבו נתון הנרי בגלל בעיית גילוי-עריות, ומציע סברות אלטרנטיביות או משלימות לגורמי המעשה. כך הוא מפתח סברה על שני גורמים אפשריים שהוליכו למעשה הרצח: רתיעה מחטא גילוי-עריות; הסתייגות מנישואי-תערוכת (בין לבנים לכושים).

כפיתוח האפשרויות האלה במהלך מאורעות דמיוני סביר משתתף בעירנות שריב, חברו של קוונטין ושותפו לחדר בקמפוס אוניברסיטת הרווארד. שריב מפסיק מדי פעם בפעם את שטף דיבורו של קוונטין (במשפטים כגון: "חכה אתה רגע. תן לי לשחק מעט עכשיו", עמ' 276, גם 216 ו-285), ממשיך את חוט מחשבותיו ומצטרף לשיחזור הספקולטיבי של מאורעות העבר.

בתיאור מהלך המאורעות שקדם למעשה הרצח, מופיעות בגירסה זו, המשותפת לקוונטין ולשריב, שתי סצינות מנוגדות בעמדותיהם של הנרי-בון ביחס לאפשרות נישואי בון ויהודית:

סצינה א:

"ואולי עברו יומיים או שלושה ימים והנרי אמר לו: 'לא תעשה זאת, לא תעשה', ובכן הוא שאמר עתה: 'חכה. אחיך הגדול אני. לי אתה אומר לא תעשה?' (עמ' 336).

סצינה ב:

"באותה שעה הנרי [...] אומר 'אל תטרח להסביר זאת, עשה זאת' ובכן אומר לו: 'אתה ממלא את ידי? אחיה אתה ואתה נותן לי רשות?' והנרי אומר לו 'אח? אח? אתה אתה הוא הבכור. למה זה אתה שואל את פי?' (עמ' 345).

קוונטין המסובך בעצמו, כפי שראינו כהקול והזעם, כבעיית גילוי-עריות ביחס לאחותו, שם כפי הנרי בשתי הסצינות האלה דברים מנוגדים על יחסו להיבט זה בנישואים שרוצה בון לקיים עם אחותו. והשאלה המרחפת באוויר היא: מהי עמדתו הסופית לגבי בעיה זו, ועד כמה שימשה זו גורם מכריע למעשה הרצח?

ייתכן שבשל האופי הספקולטיבי של אבשלום, אבשלום! אין גירסתו השונות באות כחטיבות נפרדות כהקול והזעם. הן שזורות במיבנה הרומן בפרקים נפרדים, שמהם פרק א ופרק ה מכילים את גירסתה של רוזה; פרקים ב-ד – את גירסתו של מר קומפסון; ופרקים ר-ט – את גירסתם של קוונטין ושריב.

מבחינה לשונית בולט האופי הספקולטיבי של היצירה בשימוש הרב בכיטויי השערה

ודמיון, כגון: "יכול אני לצייר לי" (עמ' 104 שלוש פעמים, עמ' 107, 117, 120); "רואה אותם ברוחו" (עמ' 372); "נדמה לו לקוונטין שהוא רואה אותם בעיניו" (עמ' 189), "קוונטין ראה את הדברים לנגדו, וכאילו אף היה שם" (עמ' 190-191); במלים המורות על אירודאות: "אולי" — החוזרת בתכיפות מרובה ביותר; ⁸ "שמא"; ⁹ "אפשר"; ¹⁰ "ודאי" במובן: "כנראה", "כמסתבר"; ¹¹ וכפועל "ידע" בעיקר במשפטי שלילה, תנאי ואלטרנטיבה, כגון: "דבר זה אין איש יודע, ואין איש יודע אם...או לא" (עמ' 266).¹² על כל אלה חולש הפועל "בדה", כגון במשפט: "זו האשה שגם אותה בדו שריב וקוונטין" (עמ' 331) המכריז מפורשות על האופי הספקולטיבי של הדברים המושמעים ביצירה זו.

אח יסודות הרשומון הספקולטיבי, הטמונים ברומן אבשלום, אבשלום!, מפתח צכי לוח בספרו נפשו בכפו ומחדדם בהצגת שבע גירסאות שונות על מעשה התאבדות של חלוץ עברי צעיר בראשית תקופת ההתיישבות בארץ.

הסיטואציה האפית שבה נמסרות הגירסאות השונות מתקיימת בדור השלישי להתיישבות, כשההורים בני הדור השני עודם חיים, אבל הוריהם הם — הסבים והסבות המייסדים בדור הראשון — כבר מתו, ואין מי שיעיד על המעשה שקרה בזמנם, כחמשים-ושבע שנים לפני חקירת הפרשה.¹³

העילה לחקירה זו הוא חלקת קבר בודד של חלוץ מתקופת המייסדים הנמצאת מחוץ לבית-העלמין של הקיבוץ. על מצבת הקבר חרותים שמו של הנקבר (שאלו נתנון) ותאריך מותו (ב' בניסן תרע"ג). קבר זה מפריע בדור השלישי ל"תכנית" "להרחבת גבולות המקום" (עמ' 5). לשאלה — מדוע לא נקבר החלוץ, הטמון בקבר זה, ככל בני דורו המייסדים בבית-הקברות של הקיבוץ? — משיבה ההנחה (על סמך נתונים מחזקים) שחלוץ זה התאבד. מיד מתעוררת השאלה: מה גרם לחלוץ זה שישלח יד בנפשו? ומכיוון שמדובר כאן בתופעה מזמן רחוק ואין מי שיעיד עליה, כל תשובה לשאלה הופכת להיות ספקולטיבית. השאלה היא: אלו סיבות ומניעים דחפו את החלוץ הצעיר בראשית המאה להתאבדות?

כדי לענות על שאלה זו, מתגייסות הנפשות-הפועלות בדור הבנים, הממשיכים את מסורת ההורים והמרגישים אחריות לגבי מעשה שההורים בזמנם היו מעורבים בו. על סמך מחקר ארכיוני ומאמץ זכרוני (היזכרות בשיחות עם ההורים בשעתם ובתגובותיהם לשאלות מסוימות) מגיעות שבע הנפשות החוקרות למסקנות, וכל אחת מהן מציעה מתוך שכנוע פנימי עמוק — על פי מיבנה-אישיותה ונסיונה¹⁴ — את מסקנתה כגירסה המתקבלת ביותר על הדעת לפשר המעשה ולמניעיו. כך מתקבלות שבע גירסאות, המכסות קשת גדולה של אלטרנטיבות (המוצגות על ידי הדוברים השונים) להסבר ההתאבדות של החלוץ הקבור בקבר הבודד.

העובדה, שבלהט החיכוח כל אחד מבעלי הגירסאות השונות מתנגד להסברים של

האחרים ועומד בתוקף על ההסבר שלו כהסבר הגיוני יחיד למעשה ההתאבדות, מקנה לנפשו בכפו אופי רשמוני יותר שלם מזה של הרומן אבשלום, אבשלום!.

הגירסה הראשונה בנפשו בכפו היא של יאיר, בכור ילדי המקום, שנוולד לרעיה ולשלמה סגל בסוף השנה השנייה לייסוד המקום. לפי גירסתו סיבת התאבדותו של החלוץ הצעיר שאול נתנון היא אהבה אבודה. נתון כחבלי הערצה אוכססיבית להוריו ובמיוחד לאמו, אין יאיר יכול לתאר לעצמו פרשה מימי המייסדים שאינה תלויה באחד מהם. לפיכך הוא מניח ששאל נתנון, שהיה כנראה בעל אופי רומנטי פיוטי, התפעל מיופיה ומאישיותה של רעיה השקטה והנכונה הדוברת כמוהו רוסית שוטפת ובקיאא בספרותה. רגשי אהבה התפתחו בקרבו לאשה הנשואה (לשלמה סגל), בה ראה את התגלמות חזון האשה האידיאלית. בכוח תקוותו שיזכה להבנה ולשיתוף רגשות פוריטאני לפחות, התמיד בעבודת השדה הקשה והשתתף בחיכחי החברים על השאלות הגדולות, שאלות עם וחברה, שהעסיקו אותם. אולם משנוכח שרעיה משיבה את פניו ריקם – התמוטט עליו עולמו. רגשי תסכול וכאב לב הגבירו בו את תחושת האין-מוצא. ומכיוון שכדורו של שאול "התאהבות אמיתית נמדדה לפי שירי פושקין ולרמונטוב ולפי סיפורי צ'כוב, ללא ספק הוקסם הבחור [...] ואולי אפילו אהב את רעיון מותו למען אהבה טהורה" (עמ' 60, ההטעמה שלי). וכך קם וטרף נפשו בכפו.

הגירסה השנייה היא של אבנר עמית, אף הוא בן הדור השני במקום, אך יותר מפוכח ומעשי מיאיר. בתוקף תפקידו כמזכיר מייצג אבנר את הגישה ההומאנית שבאחריות-דורשת-טובה, חו מתגלמת בהשתדלותו לעזור לכל חבר בד בכד עם דאגתו לטובת הכלל. בקי בחזון האדם החדש, שעליו מושתתת החברה הקיבוצית, ריחד עם זאת רב-ניסיון בטיפול באילוצים של הנסיכות הממשיות של החיים, יודע אבנר עמית שחזון האדם החדש הוא אוטופי בלבד, משאלה שאינה יכולה להתגשם, ושהיאוש מן התקוות שחלו בו בחזון זה עלול לדחוף מאמינים מאוכזבים להתאבדות. על תשתית רעיונית זו – אכזבה מאידיאל האדם החדש – בונה אבנר עמית את הסברו לצעד הנואש של החלוץ הצעיר, איש הקבר הישן. לפי הסברו הגיע שאול נתנון לקיבוץ בארץ ישראל בכוחה של אמונה חזקה ביכולתה של החברה החדשה המוקמת שם לשנות את טבע האדם. אולם עד מהרה נוכח בטעותו. יחסי-אנוש מכוערים שנתגלו לו בחברה החדשה ייאשוהו מכל האידיאולוגיות החברתיות האוטופיות. "אנשים שמסרו חייהם על מקום אחד, נותרו זרים זה לזה, וזו האכזבה הנוראה ביותר" (עמ' 90). לפיכך שם קץ לחייו.

הגירסה השלישית היא של שרית שפירא, בת הדור השלישי, שהיתה בשעתו אהובתו של יפתח, בנם של יאיר ורותי. יפתח השליך את נפשו מנגד מתוך ייאוש במעשה צבאי נרעז מדי שנחשב להתאבדות. ושרית, המרגישה רגש אשמה (לא מוצדק) על מותו, מחפשת סיבה אחרת לייאוש. מוטיבציה זו מכוונת אותה גם בחיפושיה אחרי סיבת הייאוש של החלוץ הצעיר בדור המייסדים, בו היא רואה אבטיפוס לכל המתאבדים הצעירים ולחעלומת מותם בלא עת.

גירסתה של שרית – המושפעת מאכזבתם של בני הדור הצעיר מן המדינה תולה את רצון המוות של המתאבד הצעיר (בדור ראשון כבדור שלישי) לא באזלת-ידה של נערה אלא באכזבה מן האידיאל הצבאי הלאומי, שהיא למעשה אכזבה מן הציונות. "למה נואש בחור מן הציונות? [...] הרי גם היום נואשים רבים מאתנו [...] ואני אומרת לכם, אני מאמינה שאותו שאל נתנון שבקבר הכווד נתקף בייאוש הזה ונפל כו" (עמ' 103, ההטעמה שלי).

שאל נתנון מצטייר בעיניה כצעיר מלא-מרץ שעלה לארץ מתוך אידיאל לאומי הכרוך בדגל ובהמנון, כמטבע עברית וכנמל עברי, שהם מסמני הריבונות היהודית על ארץ ישראל. על חזון זה של העם נהג שאל לשאת דברים נלהבים לפני החברים ולעוררם להצטייר בנשק נגד השודדים הערביים למען כיטחון החיים וההגנה על המשק. אולם האכזבה לא אחרה לבוא. כתחילה ציננו החברים שהסתייגו מדעותיו את הרעיון הצבאי הלאומי. ואחר כך נשבר לגמרי כשנתכרר שמוישראל, חסידו הצעיר, נהרג על ידי שודדים שחמדו את הסוסה שעליה רכב בשליחות המשק. המחשבה, שהוא אשם בכך שמוישראל לא יתיר על הסוסה כדי להציל את חייו, עירערה את ביטחונו בהשקפותיו. הוא נוכח שהלאומיות דורשת מחיר כבד מדי מנושאייה, ומרוב צער וייסורי מצפון על שלא לימד את מוישראל להחשיב כראוי את החיים, לא יכול עוד להמשיך בחייו הוא, והוא הפסיקם כמו ידיו.

הגירסה הרביעית היא של יוסף דורי, הארכיבר של המקום. כמייסד הארכיון הקיבוצי המשמר את עבר המקום הוא משמר גם את העבר ההיסטורי הלאומי של עם ישראל. דבריו חתומים בחותם של המסורת היהודית מצד אחד ושל הפרובלמטיקה של דור התלושים בגולה, שאיבדו את אלוהיהם בגולה מצד שני. לפיכך הוא רואה את שורש המצוקה של המתאבד בדור המייסדים לא בתחום החברתי אלא בתחום המטאפיסי; ואת ההתאבדות הוא מסביר כחולשת-דעת שתקפה את החלוץ הצעיר לא בגלל אכזבה מן האדם כיצור חברתי אלא כאכזבה מן האדם ההוגה התולה את קיומו בעקרון עליון, מטאפיסי, ואינו יכול לחיות בלעדיו.

לפי גירסה זו היה שאל נתנון צעיר מתלבט שלא השלים עם זניחת הערכים היהודיים המטאפיסיים שעזב בהתפקרותו, ועם זאת לא יכול לחזור אליהם. המחשבה על אפשרות קיומו של כוח עליון לא הרפתה ממנו, גם כשהתרחק מאמונה זו בגלות, והוא קיווה שבארץ ישראל בה נגלה אלוהים לאבות אבותיו, יזכה גם הוא להתגלות שתסלק אחת ולתמיד את הספק מלבו. אולם הארץ, שלא פינקה מעולם את יושביה, לא זיכתה אותו בשום אות מגבוה. השאלה בדבר הקיום של ממד מטאפיסי, אלוהי, בעולמנו ("יש או אין?!", עמ' 119) נשארה ללא מענה, ושתיקת האלוהים שיתקה בקרבו את רצון החיים במציאות המוגבלת של ההווה, שנראתה לו מעתה עלובה, משעממת ולא-כדאית.

יתר על כן, הייאוש המטאפיסי מהסתר-הפנים בחיי ההווה גרם לו שישליך תקוותיו אל הקיום שמעבר לחיים. שם קיווה לזכות בגילוי האלוהי. לכן החליט לסיים את חייו עלי אדמות ולהגיע למוות מהר. "ואז ידע באופן מוחלט שאין לדעת כלום מלבד המורגש לחושי-האדם, וכדי להגיע אל מה שקיים מעבר לחיים, צריך לעזוב את החיים" (עמ' 122).

הגירסה החמישית היא גירסתה של האם השכולה, רותי, אשתו הסוכלנית של יאיר (רודף ההרפתקאות עם נשים אחרות), ואמו המיוסרת של יפתח (שהתרחק מהוריו עוד בחייו). היא רואה את סיבת ההתאבדות של החלוץ הצעיר בסכסוך עם הוריו. רותי מעלה את ההשערה ששאל היה נער רך ועדין ועם זאת בעל רצון חזק והחלטה נחושה. כשהחליט לעלות לארץ "כחלוץ לעבודת האדמה הקשה, הישרה" (עמ' 127). התנגדו לכך הוריו מתוך דאגה לבריאותו ולאשרו. אמו הזהירה אותו בדאגותיה האימהיות "כי פלסטינה הרחוקה איננה בשבילו, כי [...] לא נועד לנדודים ולחיי סבל" (שם), ואכיו התנגד "להרפתקאות מפוקפקות במזרח התורכי" (שם). אולם שאל לא שמע להוריו ונפרד מהם בסכסוך קשה.

כשהגיע שאל למקום, נרחם בכל כוחו בעול העבודה הקשה. אולם כוחו הפיסי לא עמד לו, ומרוכ מאמץ נחלש ונחלה. ההתמוטטות הגופנית ערערה בקרבו את האמונה בצדקת המרתו את רצון הוריו, והוא הצטער על שלא שמע בקולם. אולם מכיוון, שלפי ניסיונה המר יודעת רותי, שכן אינו יכול להודות בצדקת הוריו, היא משערת ששאל לא יכול היה לחזור בו. הוא "היה צריך או להצליח או למות" (עמ' 131). ומכיוון שהוא לא הצליח, ירה בעצמו, מתוך ידיעה ש"הוויכוח בינו לבין אמו נשאר פתוח" (עמ' 132). כך מת מרצונו "במרחק אלפי קילומטרים מאמו, ולא השאיר לה אפילו מכתב" (שם). הצד השווה שבגירסתה הגלויה של רותי על סיבת התאבדותו של הקבור בקבר הישן ובמחשבתה הכמוסה על סיבת השלכת נפשו מנגד של בנה יפתח כדור החדש בולטים לעין. משתקפים בו גורלה האישי הכאוב כאם ותפיסתה את מעשה הבן כמחאה נגד ההורים וכסירוב נערי להודות בצדקתם.

את הגירסה השישית משמיעה עדנה שאולי, רווקה מבנות הדור השלישי בקיבוץ, שמהעדר יכולת להתמודד עם התביעות של המורשת הקיבוצית (כמסופר במפורט בסיפור "מאזן"¹⁵), מוצאת לה מפלט בהתקפי טירוף הפוקדים אותה מדי פעם בסיוטי חשדות ופחדים ממארבם של צללים אפלים ומציצינים מזרים. עדנה מפרשת את התאבדותו של שאל על פי מניעים המתאימים לה עצמה – על פי תחושות שלפיהן היתה היא עלולה להתאבד. וכך מדגימה גירסתה את מה שקרא פרויד "הצפת התודעה בלא-מודע". היא תולה את התאבדותו של שאל ברגעי שיגעון, שסימנם השתלטות הסיוטים על התודעה המבוקרת של האדם הטובל מהם וניתוקו מן הריאליה השפויה תוך ריצת אמוק אל המוצא היחידי מן הפחדים הסיוטיים – המוות. "פתאום נתקף ברגש החרפה ובדחף הנורא לכרוח ולהתרחק מכל דבר ומכל איש [...] חטף את הרובה מפינתו ורץ אל השדות" (עמ' 138).

את הגירסה השביעית והאחרונה משמיע יריב אבן, קצין צנחנים, שאין לו ייחוס של אבות ראשונים במקום. חרף זאת יש לו חכמת-חיים שרכש הן בניסיון חייו כבן-אירופה ופליט השואה והן בהשכלתו ובאישיותו הביקורתית. יריב מצביע על הזיקה למוות הטמונה בכל אדם כסיבה להתאבדות, וטוען שכל אחת מן האופציות המועלות בגירסאות הקודמות היתה יכולה להסתיים אחרת לולא הנטייה העמוקה והנסתרת בנפשו של המתאבד אל המוות. על פי התיאוריה השופנהאוארית-פרוידיאנית על יחס האדם למוות משולבים

הגעגועים למוות כפחד מן המוות, והדיאלקטיקה שבין שני יסודות ראשוניים אלה מפעילה את האדם ומכוונת את מעשיו. לפיכך, טוען יריב, כי רק מי שמתגברת אצלו המשיכה אל המוות מאבד את עצמו לרעת, ותהיינה הנסיכות לכך אשר תהיינה. "יש למעשים עיקרון, מין חוק פנימי" (עמ' 144). "שאל לא התאבד בגלל חבריו החדשים ולא בגלל אכזבותיו מאמונות ודעות; הוא בכלל לא התאבד 'בגלל'. הוא התאבד 'למען': הוא אהב את רעיון מותר" (עמ' 150).

שבע הגירסאות האלה ($a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_7$) הן סברות, היינו הסברים ספקולטיביים לשבעה גורמים אפשריים שהביאו למאורע b. גורמים אלה הם דחפים נפשיים משוערים להתרחשויות פנימיות, שהיו יכולות להניע חלוץ צעיר בראשית ההתיישבות בארץ למעשה התאבדות. בזה אופיו הספקולטיבי של הרשומון שבנפשו בכפו. הגירסאות השונות, הנוגדות זו את זו, הן שוות-תוקף מבחינת תביעתן לאמת המסתברת, ואין אפשרות להכריע ביניהן.

בתחום איפיון הדמויות יכול הרשומון הספקולטיבי להאיר את האופי המיוחד של כל אחת מן הדמויות הדוברות בכך שהוא מתאים את גירסתה לאישיותה, ולמשקעי ניסיונה וחותמה בחותם הכעיות האישיות שלה.

התאמה זו קיימת לא רק בגירסה עצמה של כל דמות דוברת אלא גם בתגובתה לגירסת חברתה, ובחביעתה התקיפה לנכונות ההגיונית הבלעדית של גירסתה. כך למשל שרית, בת הדור השלישי, אינה יכולה להבין את כוחה של המוטיבציה הרומנטית-ההירואית להביא להתאבדות בשל אהבה נכזבת ("הרי היו עוד בחורות טובות בארץ?", עמ' 48). כך אין הארכיבר יוסף דורי, הקרוב לדור המייסדים, יכול להסכים לכך שאכזבה מן האדם, ש"היא עניין שהחיישן" (עמ' 88), יכולה להיות סיבה סבירה להתאבדות, שהרי לא פסו אמונות נושאות "משמעות גדולה יותר" (שם) היכולות לסעוד את האדם ברגעי משבר מאידיאלים חברתיים. גם גירסתה של רותי, האם רבת התלאות ששכלה בן, תואמת יפה את אישיותה ומנת גורלה. היא איננה מכינה "מדוע מחפשים סיבות גדולות כל-כך" (עמ' 124) להתאבדות בשעה שכן יכול להידחף אליה בגלל סיבות אישיות "הנחשבות קטנות", כמו חוסר תקשורת עם ההורים. לרותי לא איכפת מה יכולות להיות הסיבות האידיאולוגיות הדוחפות בן למעשה התאבדות; מה שמעניין אותה הוא עצם ההתאבדות, שגולה ממנה את בנה, ש"כגד" כה, באם, שנתנה לו חיים. גם יריב מגיב בצורה מתאימה לאופיו, שנתחשל בעימותיו עם המוות — במראות אימים, שראה כילדותו בשואה ובהתמודדות ישירה עם המוות כקצין קרבי במלחמות ישראל בארץ. בטענו שכל אדם מתמודד כחיו עם משברים מסוגים שונים ונשאר בחיים, הוא מדגיש שרק נהייה חולנית למוות יכולה להיות גורם מכריע להתאבדות.

עם זאת מתלכדים כל ההסברים בסופו של דבר למידגם מייצג של אופציות פתוחות במשחק הכוחות הגורלי בעולמו הפנימי של האדם. בזה מתגלמת בצורה ספרותית-אמנותית הדעה השלטת היום בהרמנויטיקה המודרנית — בייחוד כתורתם של גאדאמר והיידגר) שאי-אפשר לאדם מן ההווה לגלות את העבר כפי שהיה "באמת", כי אין לראות

את התופעות של זמנים רחוקים בתצפית טהורה, אלא רק לראותם כפי שהם נראים בעינינו היום.

את מוגבלות האדם ואי־יכולתו לתפוס את האירועים המתרחשים כהוויתם, ובמיוחד את אלה שהתרחשו בעבר ואין מי שימסור עדות על גורמיהם ה"אמיתיים" מגלם הרשומון הספקולטיבי במתכונתו המיוחדת. היסודות של מתכונת זו, שהונחו כרומן אבשלום, אבשלום! שימשו לצבי לזו מורה־דרך בחיבור הרשומון הספקולטיבי שלו. צבי לזו פיתח בנפשו בכפו את הסיטואציה הדיאלוגית, שבה דנים חברים על מאורע שאירע בעבר ומעלים השערות שונות ביחס לגורמיו. דוברים אלה בנפשו בכפו הם בני הדור השני והשלישי להתיישבות החלוצית בארץ. כשם שהדוברים באבשלום, אבשלום! הם בני הדור השני והשלישי להתיישבות בדרום האמריקאי. פה כשם מרגישים הדוברים קירבה לאנשי העבר הקשורים במאורע, ואולי גם אחריות מסוימת כלפיהם, כדברי מר קומפסון כרומן אבשלום, אבשלום!: "אפשר אפוא שהיא רואה אותך אחראי במקצת על פי התורשה למה שקרה לה ולמשפחתה על ידיו" (עמ' 11). והעיקר, בשתי היצירות טורחים הדוברים בהשמעת סברות על מניעי מעשה שנעשה בעבר ודנים בסברות אלו.

מבחינה מוטיבית כולטת האנלוגיה בתאור הרצון החזק של המייסדים מול הקשיים והמחסור הכרוכים בכל התחלה חדשה. דבר זה מובע גם בכיטויים דומים, כגון: "קרקע בתולה" ו"חדש" מול "ישן"¹⁶ מבין הכיטויים הנוספים החוזרים בשתי היצירות כולטות לעין המלים: מאוזוליאום,¹⁷ "פוריטאני",¹⁸ "מיסמור הדלת",¹⁹ אשמה (והאשמה),²⁰ אכזבה ויאוש.²¹ המלה "תכנית" מציינת ביצירת פוקנר את המשימה הראשונית הגדולה של סתפן האיש בהקמת אחוזתו וכביסוס משפחתו, ואילו ביצירת לזו היא נזכרת בקשר לאפשרויות ההרחבה המאוחרות של הקיבוץ, שעל קיומו עדיין חופפת – למרות התמעטות הדורות – הילת החזון הציוני־לאומי־וחברתי, שביסוד המעשה החלוצי של המייסדים. מוטיב האהבה האסורה, שהוא יסוד העלילה המשחזרת בכל הגירסאות שכאבשלום, אבשלום!, משמש בנפשו בכפו יסוד עלילתי רק לגירסה אחת (גירסתו של יאיר).

לסיכום, נפשו בכפו הוא רשומון ספקולטיבי שלם ואידיאלי כמוכן שהגדרנו בפרק שלישי. הוא "שלם" מכיוון שכל גירסאותיו נוגדות זו את זו וכל אחת מהן תובעת את ההסתברות החזקה ביותר (הנכונות באופן הגיוני) לעצמה. והוא "אידיאלי" מכיוון שתחום־החלות ב זהה בכל הגירסאות. בזה יש יתרון מסוים לרשומון הספקולטיבי על פני הרשומון העובדתי. רשומון עובדתי אידיאלי אינו מצוי מכיוון שבדרך־כלל יש לפחות משהו משותף בעדרויות שונות על עובדה קיימת (למרות השונות והניגוד שבעיקרן של העדריות). לעומת זאת בספקולציות (בעגה המדוברת "בהתפלספיות") על המניעים למעשה נידון, טבעי יותר שכל דובר עומד על כך שגירסתו משכנעת ביותר. בלהט הוויכוח הולך ומתחזק כל דובר בסברתו, וגוברת התנגדותו לסברות אחרות, דבר הגורם לכך שהרשומון הספקולטיבי נוטה להיות גם רשומון שלם (ה־a־יים נבדלים לגמרי זה מזה) נוסף על היותו אידיאלי (b משותף), כמוצג בתרשים 2 שבפרק השלישי.

מן הראוי להעיר, שגם ברשומון הספקולטיבי, כברשומון העובדתי, קיים אפקט התהייה. הקורא תוהה איזו מן הסברות מתקבלת ביותר על הדעת. אבל בעוד שברשומון העובדתי ה"אמת" יכולה להיות רק באחת מן הגירסאות הסותרות, הרי ברשומון הספקולטיבי יכול הקורא להחליט שיותר מאחת מן הסברות מתקבלת על הדעות פחות או יותר באותה מידה. כך, למשל, טוען יריב כי כל אחת מן הסברות בגירסאות שקדמו לו סבירה באותה מידה בתנאי ש"חבויה בו (במתאבד, ש.ה.) מראש נטייה עמוקה ונסתרת להתאבד" (עמ' 150).